

Богдан Андрушків, Ольга Погайдак,

Наталія Кирич, Лілія Мельник

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УМОВАХ ВУЗІВСЬКОЇ НАУКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО ЗАСОБІВ У НАВЧАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті розкрито особливості організації та менеджменту музейної справи в умовах ВУЗівської науки. Дано класифікацію музеїв та їх характеристику. Запропоновано шляхи використання музейних засобів у навчальних процесах.

Ключові слова: музей, експозиція, історія, ВУЗ, навчальні процеси.

Як відомо, на даний час, практично в кожному ВУЗі України функціонують різноманітні самодіяльні історичні та інші музеї. Справді, на основі ансамблів, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культури та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створюватись історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

Історичний музей – це музейний заклад, колекції якого розкривають історію розвитку певного явища, події, історичного періоду, географічної одиниці, установи чи видатної особистості. Згідно із Законом України про музейну справу, історичні музеї поділяються на загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні та етнографічні.

Одним із різновидів історичних музеїв є військово-історичні, експозиції яких описують військову історію, розвиток військового мистецтва, військової техніки і спорядження. До військово-історичних музеїв належать музеї загальної воєнної історії, музеї окремих родів військ (артилерійські, воєнно-морські, авіаційні та ін.), музеї військових підрозділів (військові, полкові та ін.), музеї, присвячені видатним воєнним подіям, і музеї, присвячені видатним воєнним подіям та знаменитим полководцям.

Археологічні музеї здійснюють збір, зберігання, вивчення і популяризацію давніх й середньовічних пам'яток матеріальної культури і мистецтва.

Етнографічні музеї комплектують, зберігають, вивчають, експонують, популяризують пам'ятки матеріальної і духовної спадщини народу.

Основними напрямками музейної діяльності є культурно-освітня, науково-дослідна діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, пам'яткоохоронна робота.

Музеї є юридичними особами, окрім тих, що створюються і діють при підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах.

Власне організація музейної справи у вищих навчальних закладах, яка, як правило, повинна використовуватись в навчальних процесах, залишилася за полем зору як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що і обумовлює актуальність та своєчасність цієї статті.

У переліку використаної літератури приведено джерела, які засвідчують, що над музейною проблематикою у даний час працює багато науковців. Наприклад, питанням загальної музеології присвятив свої праці Байдахер Фрідріх [4]. І. Т. Буланій, І. Г. Явтушенко у своїх публікаціях розкрили історію, досвід та проблематику формування громадських музеїв України. У свою чергу, А. О. Василенко вивчав літопис історії становлення і розвитку народних музеїв України. Г. М. Власюк, О. Ю. Зосимович, М. В. Хададова свої статті присвятили музеєзнавству та архівній справі. П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко, Я. Гайдукевич у своїх наукових працях висвітлили регіональний досвід організації музейної справи на прикладі Тернопільщини та Івано-Франківщини.

Тим часом, організація музейної справи, власне у вищих навчальних закладах, яка, як правило, повинна використовуватись в навчальних процесах, залишилася за полем зору науковців.

Музей (від грец. μουσείον – Будинок Муз) – установа, що займається збиранням, вивченням, зберіганням і експонуванням предметів – пам'яток природної історії, матеріальної та духовної культури, а також освітянської та популяризаторської діяльності. Слово «музей» ще трактують як «храм музи». З початку епохи Відродження слово придбало сучасне значення. Необхідно сказати, що із само-

го початку це поняття позначало колекцію предметів (експонатів) з мистецтва і науки, потім з XVIII ст. воно включає також будівлю, де розташовуються експонати. З XIX ст. приєдналася науково-дослідна робота, проведена в музеях. А з шістдесятих років XX ст. почалася педагогічна діяльність музеїв (спеціальні проекти для дітей, підлітків і дорослих).

З розвитком комп'ютерної техніки та Інтернету з'явилися також віртуальні музеї.

У 1946 р. була створена міжнародна організація ICOM (International Council of Museums) для підтримки та розвитку діяльності музеїв. Ця організація включає в себе більше 27 500 учасників зі 115 країн світу і тісно працює з ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

ICOM збирається кожні три роки в одній з країн-учасниць.

Перший Мусейон, як навчальний заклад, був заснований в Александрії Птолемеєм I близько 290 р. до н. е. До нього входили житлові кімнати, столові приміщення, приміщення для читання, ботанічний і зоологічний сади, обсерваторія і бібліотека. Пізніше до нього були додані медичні та астрономічні інструменти, опудала тварин, статуї і бюсти, які використовувалися як наочні посібники для навчання. На відміну від інших шкіл, Мусейон субсидувала держава, і співробітники отримували платню. Головний жрець (директор) призначався Птолемеєм. До I ст. до н. е. бібліотека Мусейона налічувала понад 750 тис. рукописів. Мусейон і велика частина Александрійської Бібліотеки були знищені пожежею в 270 р.

В античній Греції, за традицією, у храмах богів і муз розташовувалися статуї, картини та інші твори мистецтва, присвячені цим богам або музам. Пізніше, в античному Римі, до цього додалися картини і скульптури, розташовані в міських садах, римських лазнях і театрах.

Гостям на віллах багатих і знатних людей того часу часто показували твори мистецтва, захоплені під час війн.

Римський імператор Адріан наказав виготовити копії скульптур і інших творів мистецтва, які справили на нього враження в Греції і Єгипті. Вілла Адріана, прикрашена копіями єгипетських раритетів, стала прообразом сучасного музею.

З самого початку другого тисячоліття нашої ери в храмах Китаю і Японії стали виникати зібрання творів місцевого прикладного мистецтва. Особливо вишукана колекція Shosōin з часом склалася у храмі в Нара.

У період середньовіччя твори мистецтва (ювелірні вироби, статуї і манускрипти) виставлялися для огляду в монастирях і церквах. З VII ст. предмети, захоплені у війнах у якості трофеїв, також стали експонуватися. У воєнні часи з цих запасів часто оплачувалися викупи та інші витрати. Таким чином, скорочувалися або поповнювалися запасники та сховища. Наприклад, кількість скарбів Реймського собору безпосередньо залежала від військових успіхів французів.

У ранній період Ренесансу Лоренцо де Медічі дав вказівки про створення у Флоренції Саду Скульптур. У XVI ст. було модно розміщувати у великих і довгих коридорах палаців скульптури та картини. У XVII ст. при будівництві палаців стали спеціально планувати приміщення для колекцій картин, скульптур, книг і гравюр. З цього моменту поняття «галерея» стало застосовуватися також і в комерційному сенсі. До цього часу в князівських особняках стали спеціально створювати приміщення для творів мистецтва. Ці приміщення стали називати кабінетами (від французького – cabinet: сусідня кімната). На початку кабінетом була шафа для зберігання маленьких предметів мистецтва. Потім уже кабінетом стали називати кімнати. В кінці XVI ст. кабінети стали поширюватися в Італії, а незабаром і по всій Європі. У Німеччині поряд з предметами мистецтва стали створювати колекції незвичайних речей – Wunderkammer. Галереї і кабінети спочатку служили для особистих розваг, але до кінця XVII – початку XVIII ст. набули суспільного характеру.

У XVIII ст. публічні музеї стали невід'ємною частиною суспільного життя багатьох країн Європи. У 1750 р. в Парижі в палаці Palais de Luxembourg два дні на тиждень картини були дозволені для показу публіці (у першу чергу, для студентів і діячів мистецтва). Пізніше вони були передані в колекцію Лувра, де знаходяться експонати з особисто-го зібрання короля Франциска I XVII ст.

Першим музеєм нового типу був Британський музей у Лондоні (відкритий в 1753 р.). Для його відвідин потрібно було спочатку письмово зареєструватися. У часи Французької революції і під її впливом Лувр (відкритий у 1793 р.) став першим великим публічним музеєм.

Відомими музеями XVIII століття стали:

Колекція мистецтва Медічі – у 1739 р. стала державною власністю; колекція мистецтва Ватикану – 1769 р.; національний Музей Науки в Мадриді – 1771 р.; Королівська Колекція Відня – 1770 р.; Королівська Колекція Дрездена – 1770 р.; Ермітаж у Санкт-Петербурзі – 1760 р., та ін.

Однак повернімося до самодіяльної музейної справи, яка в умовах ВУЗів розвивається, у більшості випадків, самопливом і в силу означених причин вимагає організації, планування роботи, координації та загалом менеджменту.

Значний досвід у цій царині набуто у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя. Тут у рамках кафедральної науково-дослідної теми «Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом підприємств сфери послуг в умовах трансформаційної економіки» кафедрою менеджменту підприємницької діяльності створено єдиний в Україні музей засобів управління та економічної літератури тоталітарного режиму і видано з цієї проблематики книгу «Організація та менеджмент самодіяльного музею» [16].

Досвід показує, що при створенні музею самодіяльним способом необхідно добре вивчити систему управління та передумови впровадження найважливіших організаційних заходів.

На прикладі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя розроблено схему функціонування музею засобів управління та економічної літератури тоталітарного режиму (рис. 1).

Музейна справа в університеті як самодіяльне утворення уособлює національну музейну політику, музеєзнавство та музейну практику.

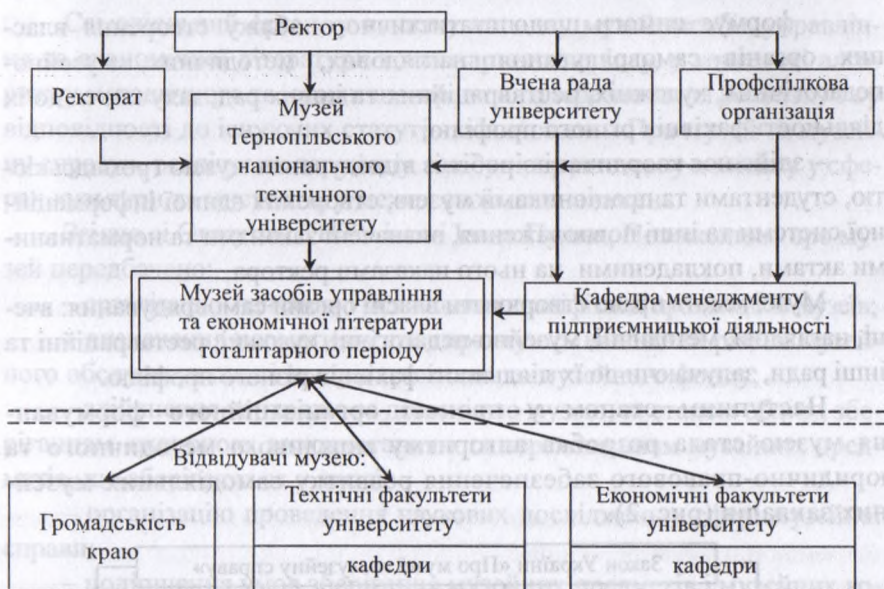

Рис. 1. Схема функціонування самодіяльного музею засобів управління та економічної літератури тоталітарного режиму в ТНТУ

Основними напрямками діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначеними як культурні цінності з метою включення до Музейного фонду.

У схемі функціонування музею та управління ним найвищим керівним представником є ректор, якому підпорядковані ректорат та вчена рада університету як найважливіший орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної політики у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень і, зокрема:

– забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері музейної справи з врахуванням настанов ректорату, вченої ради, профспілок;

– формує вимоги щодо статистичного обліку створення власних органів самоврядування: наглядових, методичних, музейно-педагогічних, художніх, реставраційних та інших рад, залучаючи до їх діяльності фахівців різного профілю;

– здійснює координацію робіт із відвідування музею громадськістю, студентами та працівниками музею, створення єдиної інформаційної системи та інші повноваження, визначені законами та нормативними актами, покладеними на нього наказами ректора.

Музеї мають право створювати власні органи самоврядування: вчені, наглядові, методичні, музейно-педагогічні, художні, реставраційні та інші ради, залучаючи до їх діяльності фахівців різного профілю.

Наступним етапом у процесі організаційного формування музею стала розробка алгоритму можливого методичного та юридично-правового забезпечення розвитку самодіяльних музейних закладів (рис. 2).

Рис. 2. Алгоритм методичного та юридично-правового забезпечення розвитку самодіяльних музейних закладів в умовах ТНТУ

Самодіяльний орган, у нашому випадку музей засобів управління та економічної літератури тоталітарного періоду, у контексті алгоритму методичного та юридично-правового забезпечення розвитку та у відповідності до існуючих статутів та положень «Про музей та музейну справу», реалізує як державну, так і університетську політику у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень.

Згідно зі Статутом ТНТУ імені Івана Пулюя, Положенням про музей передбачено:

- організацію навчання і підвищення кваліфікації працівників музеїв;
- визначення нормативів, що гарантують належний рівень музейного обслуговування і доступ громадян до музейного фонду;
- здійснення контролю за діяльністю музею, за станом обліку, зберіганням, охороною, використанням та переміщенням музейних предметів, що зберігаються у музеї;
- організацію проведення наукових досліджень у сфері музейної справи;
- поліпшення умов зберігання музейних предметів і музейних колекцій;
- у разі потреби сприяння передачі музейних предметів, музейних колекцій та предметів музейного значення на тимчасове зберігання до державних музеїв;
- здійснення інших повноважень, визначені прийнятими положеннями та покладені на нього іншими нормативними актами.

Особливо відповідальною ділянкою роботи при формуванні самодіяльного музею є вдало сформована експозиція (Див. фото: літератур-

на та предметна експозиції), яка полегшує сприйняття закладеної у ній ідеї, виправдовує закладену мету.

Сучасні музейні експозиції – основа експозиційної діяльності музеїв, проектується за певними правилами. Правильно пі-

дібране освітлення, оформлення музейного залу, експозиційне обладнання й меблі в сполучені із продуманим маршрутом руху відвідувачів дозволяють представити музейні експозиції не тільки як збірки історичних і культурних цінностей, але і як економічно вигідний захід.

Одним із перших етапів створення музейних експозицій в умовах самодіяльності є розробка концепції експозиції. В основі концепції музейної експозиції лежать наукове обґрунтування, певні закономірності взаємних відносин експонатів, різні аспекти, що впливають на цілісність експозиції. При розробці концепції музейної експозиції також необхідно враховувати характер експонатів, що виставляються, рівень їхнього сприйняття, можливість використання нових технологій для подачі матеріалів експозиції, у тому числі цифрових, лазерних, оптичних. У процесі створення концепції музейної експозиції фахівці вивчають історичні джерела, літературу з теми майбутньої експозиції, шукають і відбирають історичні матеріали, підбирають експонати для експозиції.

При розробці концепції музейної експозиції вивчається планування приміщень музею, створюються електронна й письмова версії концепції, розроблений проект узгоджується з графіками роботи, розкладом занять, ін.

Тематичний план музейної експозиції створюється відповідно до її наукової концепції й визначає склад і характеристики експонатів, їхній розподіл і групування за темами, підтемами, експозиційними комплексами. У тематичному плані музейної експозиції можуть бути зазначені також способи відтворення предметів експозиції, використання технічних засобів.

При розробці тематичного плану експозиції фахівці ґрунтуються на позиції, що головним елементом у ній є справжні предмети (об'єкти), що становлять основу експозиції й розкривають її зміст.

Принцип образно-художньої обробки, різні технічні й художні засоби, які разом зі справжніми експонатами становлять єдиний образний ряд – усе це підсилює ефект сприйняття експозиції.

Комплектація музейної експозиції вимагає дотримання декількох основних принципів:

- принцип відповідності предметів темі;
- принцип історизму, що показує процес розвитку й становлення якого-небудь явища;
- принцип предметності, коли необхідно довести яку-небудь теорію, або проілюструвати якусь подію;
- принцип дохідливості – предмети повинні передавати зміст, що був би зрозумілий певному колу відвідувачів музею.

Завдання робочого й технічного проектування музейних експозицій полягає у розробці проектів устаткування для експозицій, застосуванні різних технічних засобів. Завдяки правильному вибору технологій музейна експозиція стає більше виразною, підвищується рівень її сприйняття.

Фахівці підходять до своєї справи ретельно, скрупульозно, з глибоким розумінням завдань як наукового, так і художнього плану. Головною перевагою у цій роботі є тісна співпраця із спеціалістами у цій сфері, врахування усіх їхніх побажань і швидке реагування на кожне зауваження або пропозицію.

Створення музею та організація музейної справи у ВУЗі є не лише ознакою доброго... тону, свідченням високої культури, а й конкретної наукової роботи, яка в даному випадку виконувалась в рамках відповідної кафедральної науково-дослідної теми, а насамкінець навчальним засобом!

Таким чином, організація і менеджмент громадського музею за умови власної творчої ініціативи є захоплюючою справою, яка розвивається більшою мірою завдяки ентузіазму музейних фанатів.

Художній образ музею виникає на основі не просто взаєморозуміння, але активної співтворчості вчених кафедри та дизайнерів на усіх етапах його створення, починаючи від розробки його тематичної структури. Більше того, ініціатори створення самодіяльного музею глибоко переконані, що в цьому процесі необхідна участь не лише художника-дизайнера, а і професійного фотографа. Наприклад, участь

постачальника важлива на етапі комплектування музейної експозиції (у будь-якому разі при відборі експонатів), оскільки естетичні властивості експонатів є головним формоутворюючим чинником архітектурно-художнього її вирішення.

Більшість музеїв – це системи, в котрих наявні всі три структурних елементи: колекція експонатів, кожен з яких «вилучений» із його природного середовища; простір, тобто будинок, інтер'єри, де експонати мають бути розміщені; і, нарешті, художнє оформлення, що має належним чином «організувати», з'єднати перші два елементи. В нашому самодіяльному кафедральному випадку здебільше музейні експозиції розміщуються в аудиторіях чи інших спорудах, які не були призначені для цієї ролі, більше того, вони, як правило, не придатні для музею. Отож, простір і експонати перебувають між собою у конфлікті. Чим глибше протиріччя між ними, тим складнішою і значимішою є роль експозиціонерів музею. Якщо простір і експонати естетично несумісні, завдання організаторів музею, експозиціонерів та ін. – домогтися сумісності всіма засобами, якими вони володіють. А засоби ці – архітектура, дизайн, декоративне, оформлювальне мистецтво, фотопанорами, ужиткова графіка, зрідка, лише в особливих випадках – монументальне мистецтво. Як бачимо, арсенал цих засобів широкий, але користуватися ним слід надто обережно, щоб не завадити найголовнішому – спілкуванню людей з експонатами.

Наріжним каменем мистецтва музейної справи є експозиції – прикмет експонату. Треба виходити з постулату: неестетичних експонатів не існує. Якщо реліквія має наукову, історичну, пізнавальну цінність, вона неодмінно викличе у відвідувача емоційне ставлення і в цей момент набуде естетичної цінності. Кожний експонат, будь то поживклий аркуш рукопису, блокнот, рахівниця, старий калькулятор, телефон-ретро, обов'язково має свою художню виразність. Завдання організаторів, серед яких повинен бути художник, збагнути, виявити естетичну сутність предмету і виходити з неї у своєму рішенні. Не тільки окремих експонат, але й вся музейна колекція у своїй сукупності, все, що має бути представленим і що ми, узагальнюючи, називаємо експонатурою – усе загалом має своє неповторне обличчя, художню виразність, естетичну вартість, яку треба виявити і визначити. Перефразуючи девізи та крилаті вислови древніх, хочеться сказати: в музеї експонати – міра всіх речей,

а організатор та художник-експозиціонер, цей двокрилий птах повинен вмерти в експонатах, як режисер в акторі.

Музей – це не лише заклад, у якому повинна зберігатися пам'ять про минуле.

Це, справді, засіб наочного його відтворення, це можливість побачити його позитивні і негативні прояви, моменти і сторони, це заклад, який свідчить про те, що підприємство, організація, установа, а найперше, навчальний заклад заради майбутнього прагне не лише пам'ятати минуле, а і передати позитивний досвід учасникам навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. М. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва / Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, І. Ю. Крамар та ін. – Тернопіль: ТНТУ ім. Івана Пулюя, 2011. – 340 с.
2. Андрушків Б. М. Основи організації підприємницької діяльності або Абетка для підприємця: навчальний посібник / Б. М. Андрушків, П. Д. Дудкін, Ю. Я. Вовк, І. І. Стойко та ін. – Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя, 2010. – 300 с.
3. Андрушків Б. М. Корпоративна культура / Б. М. Андрушків, С. П. Чернишинець. – К.: Кондор, 2011. – 528 с.
4. Байдахер Фрідріх. Загальна музеологія / За ред. Зеновія Мазурика / Пер. з нім. Х. Назаркевич, О. Лянг, В. Лозинського. – К.: Літопис, 2005.
5. Буланий І. Т. Громадські музеї України. Історія, досвід, проблеми / І. Т. Буланий, І. Г. Явтушенко. – К.: Наукова думка, 1979.
6. Василенко А. О. Літопис історії становлення і розвитку народних музеїв України / А. О. Василенко. – К.: Наукова думка, 1974.
7. Власюк Г. М. Музезнавство та архівна справа: Навч.-метод. посіб. / Г. М. Власюк, О. Ю. Зосимович, М. В. Хададова. – Житомир: ЖДПУ імені Івана Франка, 2006.
8. Гайдукевич Я. Музейна справа на Тернопільщині / Я. Гайдукевич // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль: Збруч, 2004 – 2010. – Т. 2, 2005.
9. Закон України «Про музеї та музейну справу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. – № 25. – Ст. 191.
10. Калугина Т. П. Художественный музей как феномен культуры / Т. П. Калугина. – СПб., 2001.

11. Лорд Б. Менеджмент в музейном деле / Б. Лорд, Г. Лорд. – М., 2002.
12. Мезенцева Г. Г. Музеезнание (на материалах музеев УРСР) / За ред. С. М. Чайковского. – К.: Вища школа, 1980.
13. Музеї України: Довідник / Міністерство культури і мистецтв України. – К.: Задруга, 1999.
14. Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. – К.: Златограф, 2004.
15. Основи музеезнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: Навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. – Івано-Франківськ: Плай, 2005.
16. Стан та шляхи модернізації музейної справи в умовах ВУЗівської науки Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. – 259 с.

Bohdan Andrushkiv, Olha Pogaydak,

Nataliya Kyrych, Liliya Melnyk

ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF MUSEUM DEED UNDER UNIVERSITY SCIENCE AND USING ITS TOOLS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The peculiarities of organization and management of museums in university science. Given a classification of museums and their characteristics. The ways to use museum resources in the educational process.

Key words: museum, exhibition, history, university, educational processes.